

V. Fanache și exegeza liricii blagiene, sau confluența erudiției cu estetica

Recentul volum al criticului literar V. Fanache, *Chipuri tăcute ale veșniciei în lirica lui Blaga*, Editura Dacia, 2003, constituie reafirmarea plenară și confirmarea reiterată a spiritului erudit în decodificarea mecanismelor subtile care converg înspre arhitectura rafinată a unei estetici aparent inefabile. Dacă studiile anterioare referitoare la opera lui I.L. Caragiale și la cea a lui Bacovia s-au permanentizat în repere bibliografice fundamentale oricărui literat avizat, ampla și profunda cercetare exegetică în discuție întregeste fericit o trilogie a marilor valori literare românești oferind, poate, cea mai mare deschidere către universalitate.

Structurat în unsprezece capitole care urmăresc ipostaze esențiale și funciare ale liricii blagiene, volumul impune prin studiul inițial, *Avatarurile tăcerii*, preocuparea majoră a poetului filosof: modalitatea prin care s-ar putea realiza obiectul ultim al discursului liric modern, dezvăluirea esenței absolutului, în condițiile în care se constată nevoia de a depăși limitele cuvântului, perceput ca o stare captivă, o „închisoare sonoră” inexpugnabilă. Astfel criticul V. Fanache observă însușirea de către Blaga a unei estetici a tăcerii, cunoașterea mută a existenței prin reducerea limbajului la un rol secund, o interiorizare fecundă, determinată de conștiința că absolutul își dezvăluie chipul parțial, dar nicidecum echivalent în cuvinte. Atent observator al exegezelor de specialitate, V. Fanache își relaționează cercetarea la preocupările similare ale altor erudiți, Hugo Friedrich prin *Structura liricii moderne* (1956) sau George Steiner cu *Langage and Silence* (1967), pentru a ajunge la concluzia că sensibilitatea poetică a lui Blaga se regăsea sincronă cu cea a altor poeți, de factură diversă, Hölderlin, Rimbaud, Rilke, Mallarmé, García Lorca, Jorge Guillen, fiecare dintre aceștia oferind câte o soluție estetică dezavuării cuvântului poetic. Atent în a asigura un fundament teoretic solid demersului propriu, criticul clujean amintește opiniile „favorabile” tăcerii din antichitatea lui Heraclit până în modernitatea lui Heidegger din *Originea operei de artă*. De asemenea „recenzază” sintetic exegezele autohtone care, într-un fel sau altul, o anunță pe cea a domniei sale: Adrian Marino, *Liniștea cuvântului* (1968), Nicolae Balotă, *Expresie și non expresie* (1968), Vera Călin, *Omisiunea elocventă* (1973), Dana Maria Cipău, *Repere pentru o poetică a tăcerii* (2002), cea din urmă relevând că „esența literaturii se confundă cu aspirația spre tăcere”, astfel poetul aflându-se „în situația paradoxală de a reda tăcerea, adică de a o face vizibilă/sonoră prin cuvinte”.

Pentru o pertinentă încadrare estetică a liricii blagiene, autorul relevă aportul teoretic al eseistului și filosofului la definirea „noului stil”, expresionismul. Afinitățile lirice ale lui Blaga se îndreptau atunci hotărât spre Trakl, Werfel, Daubler și Rilke, pe principiul respingerii artei mimetice și al asimilării conceptului de „expresionism tăcut” al lui Wilhelm Worringer din *Abstracție și entropatie* (1908). Criticul V. Fanache rezumă principiile fundamentale ale expresionismului teoretizat și profesat de Blaga: o necesară continuitate între valorile tradiționale și cele moderne, astfel satul fiind la Blaga o vatră a lumii, o matcă ontologică, o realitate cosmocentrică, și proclamarea originalității actului creator, proiecția cului într-o imagine revelatoare, apropiată absolutului. Cel de-al doilea principiu suferă însă subtile și semnificative nuanțe în estetica blagiană: trăirea în absolut însemnează aderența la o cultură anonimă, impersonală și colectivă, conform imperativelor unor categorii stilistice abisale: „Nu stilul e o creație a omului (individului), ci omul e, oarecum, o creație a stilului”.

Pentru poetul român modalitatea predilectă de relevare a absolutului rămâne tăcerea înțeleasă ca o contemplație detașată de contingent: „La început a fost tăcerea” (*Luntrea lui Caron*). Astfel, relevă exegetul, în literatura română Blaga asigură cel dintâi receptarea și exprimarea poeziei ca artă a necuvântului, printr-o metodă stilistică paradoxală: *declamația mută*, folosind sintagma lui Bachelard. Cu atât mai dificilă inițiativa poetului cu cât, observă just autorul, sistemul de gândire al filosofului este structurat pe o perspectivă agnostică: individul uman nu poate ajunge niciodată în posesia adevărului absolut. Astfel poetul „stă de vorbă cu tăcerea” pentru a intra în contact cu starea originară a universului. Dacă metafora concept specific filozofiei și esteticii blagiene este misterul, echivalentul acestuia în poezie este tăcerea. Iar discursul liric este înțeles ca o formă de manifestare a minus cunoașterii luciferice a misterului deschis, o potențare a neînțelesului prin relevarea unor neînțelesuri și mai mari. Și, constată criticul V. Fanache, Lucian Blaga reconfigurează dimensiunea expresionismului românesc, surmontând limitativa (în fond) viziune apocaliptică a lui Bacovia, cea a „paradisului în destrămare”, prezentă și la el, către o potențare a acelor aspecte ce aparțin minus cunoașterii, nepuizabile, care scapă de insațiabila trecere, misterele vii, eterne. Aceste „chipuri tăcute ale veșniciei” sunt exprimate ca imagini-sinteze care depășesc cuvântul apropiindu-se de transcendență...

Mereu atent la mutațiile petrecute în conștiința omenirii, exegetul clujean oferă drept posibilă sursă a neîncrederii în cuvânt acreditarea ideii de „transcendență goală”, aparținătoare lui Nietzsche, datorită căreia cuvântul a devenit un insignifiant instrument de comunicare, exclusiv uman, sursa logosului nemaifiind considerată de origine divină. Soluția aflată de poetul român ar fi aceea că imaginea (chipul) spune mai mult decât cuvântul dezavuat, înfățișându-se ca o tăcută reprezentare a absolutului universului. Chipurile universului și manifestările existenței nu sunt condiționate de cuvânt, mai mult chiar, dacă s-ar profesa tentativa de a le disloca din tăcerea ontică ar fi supuse degradării, cuvântul fiind resimțit ca o rană deformatoare a unei imagini pure coborâtă în banalitate și derizoriu. Însă, după cum surprinde autorul, în concordanță cu sistemul filosofic blagian, superior cuvântului, chipul exprimă misterul relevat, dar nu misterul însuși, care rămâne atribut impenetrabil al lumii cerești. Poziționat metafizic între cuvânt și absolut, chipul relevă produsul *Umbrei lui Dumnezeu*, vâl care protejează misterul universal. Chipurile tăcute ale veșniciei din lirica lui Blaga sunt umbre ale luminii divine, indivizibile; absolutul se înfățișează travestit în umbra care se proliferază în diferite chipuri disponibile misterului deschis.

Exigent, criticul V. Fanache sancționează o înțelegere profană a imaginilor (chipurilor) tăcute ale veșniciei, delimitând ferm trei tipuri de structuri recognoscibile în lirica blagiană: fie oglindiri criptice, străvezii-obscur, semne de nepătruns; fie metafore revelatorii, purtătoare a unui considerabil coeficient de adevăr, comunicat însă doar pe jumătate; fie stări sufletești abisale, în relație directă cu absolutul.

Urmărind opinia lui Gilbert Durand, V. Fanache constată că demersul poetului român se încadrează într-o epistemă dominantă a interferenței dintre sec. XIX-XX, una agnostică, de neîncredere, susținătoare a nonsensului și practicantă a unei sintaxe a vidului, eșuată în tăcere. Dar, dincolo de angoasă, tăcerea se relevă, compensator, sub diferite chipuri, într-o stare de „beatitudine pură”, cum ar spune Maryne Chaisy în *L'etre et la silence* (1965), depășind fecund atât viziunea lui Nietzsche, cât și pe cea a lui Pascal, „*tăcerea eternă a spațiilor infinite mă inspiră*”. În cazul lui Blaga, potențarea tăcerii ține și de aderența organică a poetului la aceasta, socotită consubstanțială propriului său „duh”, care însă se pliază estetic peste tendința generală a liricii moderne, atrasă de poetizarea nerostitului, a cuvintelor nespuse, dintr-un resort ontologic: vorbele cu care omul a început a numi lumea pe cont propriu l-au autoexilat de originea lui primordială.

Criticul V. Fanache desăvârșește apoi o fină, elevată și amplă analiză a nuanțelor calitative și semnificative ale tăcerii din lirica blagiană. Ipostazele tăcerii par a fi reductibile la o dublă înfățișare a motivului: tăcerea obiectivă, universală, în care s-ar înscrie tăcerea Marelui Orb din frica de cuvinte, din teama că vorbele sale s-ar putea să dea naștere unor lumi la fel de imperfecte precum este cea existentă, și tăcerea proprie poetului, la care ajunge prin opțiune dramatică. Tăcerea, la Blaga, relevă autorul, cunoaște o profundă interiorizare, intră în substanța eului poetic, neechivalând în nici un caz cu un vid semantic. Tăcerea mută este complinită de tăcerea muzicală sau sonoră, prezentă în univers, înțelegându-se ca sonorități

nonverbale, muzica sferelor. Deși transcendentul tace, refuzând dialogul întemeiat pe cuvinte, acesta comunică totuși neconținut prin limbajul chipurilor. Dealtfel V. Fanache amintește că G. Steiner se referise la o îndelungată tradiție a relației dintre cuvânt, muzică și tăcere, interpretate ca modalități diferite ale comunicării. Din acest melanj spiritual, Blaga acordă tăcerii calitatea de doctrină literară.

În finalul studiului introductiv, *Avatarurile tăcerii*, remarcabilă lecție de erudiție în construirea unui eseu elevat care surprinde articulațiile estetice ale liricii blagiene, V. Fanache relevă contribuția de pionerat și de promovare a exegeților români care au observat și au impus tăcerea ca matcă integratoare a poeziilor lui Blaga. Astfel Octav Șuluțiu (1940) intuiește că finalurile poeziilor sunt aproape întotdeauna niște invitații la tăcerea revelatoare, Vasile Băncilă, într-o axiologie a tăcerii, argumentează că Lucian Blaga aparține în primul rând tăcerii-osmoză, adică sursă poetică și doctrină concomitent, Nicolae Balotă, Șt. Aug. Doinaș, G. Gană, Ion Pop. V. Fanache își încheie studiul prin relevarea semnificației corecte a posturii rostitoare a poetului: fiind un trimis, un sol venit din increat, un mesager al „inconștientului colectiv” (Jung), demersul poetului e limitat. Tălmăcirea într-o carte proprie a „cărții” Marelui Anonim este doar o încercare efemeră, gândul adânc al lui Blaga împărtășind subordonarea individului la o mentalitate colectivă, generală și încorporată într-un „câmp stilistic”.

Următoarele zece capitole ale volumului surprind, în formulări sintetice și expresive, permanent argumentate prin versurile poetului, diferitele chipuri tăcute ale veșniciei din lirica blagiană: *Dialogul revelațiilor fără cuvinte*, *Cântecul focului sau metafizica iubirii*, *Chipurile aerului (cerul albastru, văzduhul, vântul)*, *Chipurile pământului*, *Chipurile apei (lacrima, izvorul, marea)*, *Chipul luminii și chipul întunericului*, *Somnul, chip al increatului*, *Trecere, petrecere, Dublul chip al creației*, *Orfismul (Cântecul merit să consume materia)*. Ceea ce încântă o dată în plus lectorul este și eterna raportare la „jocul de idei” european, trimiterile la gândurile exprimate de Nietzsche, Dumitru Stăniloae, Lucia Gorgoi, George Gusdorf, Bazil Munteano, Julius Evola, Gaston Bachelard, Jean Chevalier și Alain Gheerbrandt, Gruia Bazil, C. Ramoux, Mircea Eliade, Vladimir Jankélévitch, Jean Pierre Richard, Martin Heidegger, Șt. Aug. Doinaș, G. Călinescu, Ion Barbu, D.C. Muecke, Daniel Laurent, Paul Valery. Recentul volum semnat V. Fanache este expresia unui spirit complet, de o acuitate a documentării temeinice, a unei vocații a sintezei culturale, a extrapolării esențialului semnificativ dintr-o imensă lectură anterioară, a capacității de formulare explicită a opiniilor, care încântă și farmecă deopotrivă prin erudiție și prin stil elevat, devenit inconfundabil. Și, cu toate acestea, în pofida informației dense, a unei avalanșe intelectuale, studiul criticului V. Fanache se lecturează cu plăcere, fără dificultate, autorul reușind, o dată în plus, afirmarea unor afinități și a unor confluente între spiritul artistic inefabil și spiritul academic intelectualizat. O carte remarcabilă care se va permanentiza în punct cardinal al bibliografiei blagiene și în reper fundamental al biografiei personale.

Lucian BĂGIU